

ňoch reality s týmto veľkým noeticko-praktickým autorom a pochopia jeho slová, že poznávať a byť aktívnym vedie človeka vždy k tomu, aby si zastal na túto konkrétnu, reálnu zem.

(1949)

Michal Topoľský

G. V. PLECHANOV, K OTÁZKE ÚLOHY OSOBNOSTI V DEJINÁCH

Preložil univ. prof. Dr. M. Bakoš.

Fr. Urbánek a spol., Trnava 1947.

Plechanovova štúdia o úlohe osobnosti v dejinách je jedným z najpozoruhodnejších príspevkov k problému determinizmu a indeterminizmu v dejinách. Autor v štúdiu rozoberá tento problém prenikavo a všestranne a na základe historických faktov dokazuje, že osobnosť nie je svrchovanou nositeľkou dejín, ale že dejiny prebiehajú podľa osobitnej, dialektickej zákonitosti. Činnosť osobnosti je takto vedomým a slobodným výrazom nevyhnutného a nevedomého dejinného vývinu.

Autor na začiatku svojej štúdie poukazuje na spor medzi známym anglickým učencom Pristleyom a Priceom v otázke determinizmu a indeterminizmu. Plechanov prikláňa sa k názoru Pristleya a tvrdí, že nedostatok slobody sa rovná jej úplnej neschopnosti k nečinnosti a že tento nedostatok slobody sa odráža v jej vedomí ako nemožnosť počínať si inakšie, než si počína. Autor tu objasňuje aj pojem slobody a tvrdí celkom správne, že pojem slobody a nevyhnutnosti nemožno postaviť proti sebe a to preto, že sloboda je vlastne sama nevyhnutnosť, ktorá prešla do vedomia — je uvedeným a slobodným výrazom nevyhnutnosti. Autor ďalej poukazuje na to, že sloboda je oslobodením od istého stiesnenia, a preto nie je správna ani mienka, že vedomie nevyhnutnosti je na úkor iniciatívy osobnosti, naopak, vedomie bezpodmienečnosti a nevyhnutnosti daného javu môže iba zosilniť energiu človeka, ktorý s ním sympatizuje a ktorý sa pokladá za jednu zo síl, ktoré vyvolávajú tento jav. Autor ďalej pojednáva o starších náhľadoch o úlohe osobnosti v dejinách a poukazuje na to, že moderné názory o úlohe osobnosti v dejinách vznikli na základe skúmania spoločenských zriadení a hospodárskych podmienok. Tento nový smer vznikol už v dvadsiatych rokoch XIX. storočia. Guizot, Mignet, Augustin Thierry, neskoršie Toqueville a iní boli jeho znamenitými a dôslednými predstaviteľmi. Monodove a Lamprechtove náhľady sú iba mŕkavou kópiou starého, ale skvelého originálu. Autor potom pristupuje k problému slobodného zasahovania ľudskej vôle do dejinného procesu. Uvádza niekoľko markantných príkladov, ako prípad pani Pompadour, ktorá veľmi vplývala na štátnické rozhodovania Ľudovíta XV. za sedemročnej vojny. Podľa Plechanova ženská márnomyseľnosť vystupuje tu v úlohe vplyvného faktora hospodárskeho vývinu. Ako najmarkantnejší príklad pre náhodné zasahovanie uvádza smrť cárovnej Alžbety, ktorá mala veľký vplyv na vývin

udalostí za sedemročnej vojny. Podľa autora náhoda je niečo celkom relatívne. Zjavuje sa iba v priesečníku nevyhnutných procesov. Objavenie sa Europeanov v Amerike bolo pre obyvateľov Mexika a Peru náhodou v tom smysle, že nevyplývalo zo spoločenského vývinu týchto krajín. No nebola náhodou vášeň moreplavectva, ktorá sa zmocnila Západoeurópanov na konci stredoveku. Smrť Alžbety bola teda v dôsledku toho nevyhnutnou výslednicou fyziologických a psychologických procesov jej organizmu. Autor ďalej pojednáva o vplyve osobných zvláštností na beh historických udalostí a dochádza k tvrdeniu, že veľké osobnosti môžu vplývať na osud spoločnosti, no možnosť takého vplyvu ako aj jeho rozmiery určuje organizácia spoločnosti a vzájomný pomer jej síl. Individuálne črty udalostí podmieňuje vplyv všeobecných príčin. Dnes podľa autora už nemožno pokladať ľudskú prirodzenosť za poslednú a najvšeobecnejšiu príčinu historického diania; ak je stála, nemôže vysvetliť krajne premenlivý priebeh dejín, ak sa však mení, je zjavné, že jej zmeny sú podmienené historickým dianím. V dnešnej dobe za poslednú a najvšeobecnejšiu príčinu historického pohybu ľudstva treba uznať vývin výrobných síl, ktoré podmieňujú postupné zmeny v spoločenských vzťahoch ľudí. Popri tejto všeobecnej príčine účinkujú podľa Plechanova osobitné príčiny, t. j. historická situácia, v ktorej sa uskutočňuje vývin výrobných síl u príslušného národa a ktorú samu utvára v poslednej inštancii vývin tých istých síl u iných národov, t. j. tá istá všeobecná príčina. Nakoniec Plechanov dotýka sa aj problému nevyhnutnosti vývinu situácie aj vtedy, keby osobnosť, ktorá je ako by tvorcom danej situácie, neexistovala. V tom prípade podľa Plechanova, všeobecné príčiny by si boly našly iný spôsob, ako by dosiahly ten istý dejinný vývin, ako dosiahly v danej situácii.

Plechanovova štúdia je cenným prínosom v doterajšom bádani o úlohe osobnosti v dejinách. Autor prináša bohatý konkrétny materiál, ktorým podopiera svoje tvrdenia, presvedčivo vyvracia mylné názory a starostlivo rozoberá a hodnotí všetky faktory spoločensko-kultúrneho diania. Nepopiera, že osobnosti majú často veľký vplyv na osud spoločnosti, no tento vplyv mu je určovaný jej vnútorným poriadkom a jej pomerom k iným spoločnostiam. Plechanov veľmi výstižne poukazuje na posledný dôvod dialektiky historického diania, ktorým je tvorba základných existenčných prostriedkov, t. j. zveladenie výrobných síl. Veľkou zásluhou autora je, že jednak dospel k adekvátnej a presnej formulácii tohto zdanlivého rozporu medzi slobodným zasahovaním osobnosti a nevyhnutným vývinom dejinného procesu a jednak, že v súhlase s týmto názorom presne a presvedčivo zachytil všetky charakteristické črty v dejinnom vývine. Plechanov súčasne riešil aj problém determinizmu a indeterminizmu celkom objektívne až na to, že nevyhranil celkom odlišne stanoviská, z ktorých sa dá tá istá dejinná skutočnosť pozorovať.

Úvod ku knihe, pochádzajúci z pera univ. prof. Dr. Igora Hrušovského, je nielen dobrou prípravou pre čitateľa, ktorý chce hlbšie vniknúť do problematiky navodenej témy, ale znamená aj cenný prínos k tejto otázke.

(1947)

Jozef Galla